

سرمقاله: قرآن پژوهی، نیازمند کار جمعی و جامع نگر

پدیدآورده (ها) : صالحی، سید عباس
علوم قرآن و حدیث :: پژوهش های قرآنی :: تابستان 1374 - شماره 2
از 3 تا 14
آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/8625>

دانلود شده توسط : حسن حکیم باشی
تاریخ دانلود : 10/12/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

قرآن پژوهی، نیازمند کار جمعی و جامع نگر

برشاخسار شجره طیبه وحی، شکوفه های نشکفته، انبوهند و بر تاکهای معارف دین، خوشه های ناچیده، بسیار!

از ساحل بیکران وحی، ژرفکاوان بسیاری گذر کرده اند و دستاوردهای ارجمندی به چنگ آورده اند اما هیچکدامشان به پایان این اقیانوس ره نیافته و سخن آخر را ادعا نکرده اند، چرا که به فرموده پیامبر اکرم (ص): «لأنحصی عجائبه، ولاتبلی غرائبہ^۱» و به فرموده علی (ع): «ان القرآن ظاهره انیق و باطنه عمیق، لاتفنی عجائبه، لاتنقضی غرائبہ^۲»

ناپیدایی ژرفای معارف وحی، مایه یأس و خستگی غواصان دانش و دین پژوهان نبوده و نخواهد بود، بلکه خود گواه اتصال پیام قرآنی به مبدأ نامحدود هستی بخش و به علم محیط اوست.

تلاشها در فهم و تفسیر و تبیین مفاهیم قرآن، فراوان صورت گرفته است ولی چنانکه گفته آمد، آن همه، در برابر نیاز موجود جوامع بشری و قابلیت شکوفنده آیات الهی، قانع کننده نیست، چه این که در آیات و روایات بسیار، قرآن به عنوان کتاب نهایی و سخن جاودان الهی با خلق و در بردارنده همه پاسخها و راه حلها و بیانگر همه بایدها

و نبایدهای مورد احتیاج نسلها در طول عصرها، معرفی شده است.

«وَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ»^۳

روشنگری قرآن در همه زمینه ها و مقوله ها، اگر شامل مسایل مادی زندگی بشر و علوم تجربی به طور عام نشود، دستکم نسبت به مقوله های معنوی و نیازهای روحی و زمینه های مادی مرتبط به حیات روحی انسان، شمول خواهد داشت، چنانکه امام صادق (ع) فرموده است:

«إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ فِي الْقُرْآنِ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ وَاللَّهِ مَا تَرَكَ شَيْئًا يَحْتَاجُ الْعِبَادَ إِلَيْهِ إِلَّا بَيَّنَّهُ لِلنَّاسِ ...»^۴

یعنی، خداوند در قرآن بیان هر چیزی را فرو فرستاده است، تا آنجا که به خدا سوگند، هیچ نیازی از نیازهای بندگان نیست مگر این که خداوند آن را برای مردم بیان داشته است.

اهمیت این فراگیری و گستردگی، آن گاه آشکارتر می گردد که توجه شود، رسالت پیامبر اکرم (ص) محدود به مردم سرزمین او و یا مردم عصرش نبوده است.

«مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ»^۵

یعنی، [ای رسول ما] نفرستادیم ترا مگر برای تمامی مردمان.

پیامداری و پیامرسانی قرآن برای نسلهای متوالی، از رموز مهم و از ابعاد اعجازی این کتاب آسمانی است که امام باقر (ع) به توضیح آن پرداخته است:

«وَلَوْ أَنَّ آيَةَ إِذَا أَنْزَلْتَ فِي قَوْمٍ ثُمَّ مَاتَ أَوْلَئِكَ الْقَوْمِ مَاتَتِ الْآيَةُ، لَمَا بَقِيَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ وَلَكِنَّ الْقُرْآنَ يَجْرِي أَوَّلَهُ عَلَىٰ آخِرِهِ مَادَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَلِكُلِّ قَوْمٍ آيَةٌ يَتَلَوْنَهَا، مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ ...»^۶

یعنی؛ اگر چنین بود که وقتی آیه ای درباره قومی نازل می شد، با مرگ آن قوم، روزگار آیه و کارایی آن نیز پایان می یافت، از قرآن چیزی باقی نمی ماند! و لکن مسایل نسلها و امتهای در طول زمان همسان است و آنچه در باره پیشینیان جریان داشته در مورد پسینیان نیز جاری می شود، تا آن گاه که آسمانها و زمین برجاست. و برای هر قوم آیه ای است که آن را تلاوت می کنند. چه نیک و چه بد ...»

چنین کتاب و چنین پیامی نمی تواند بسیط و یکسویه باشد. زیرا بساطت و یکسویگی، آفت بقا و جاودانگی است و مرگ محتوم را به دنبال دارد.

سرمقاله: قرآن پژوهی، نیازمند کار جمعی و جامع نگر

قرآن به عنوان کتاب زندگی، زمانی می تواند برای همه فرزندان آدم تا پایان جهان، پیام داشته باشد که از وسعت نظر و منظر برخوردار باشد و در پس هر لایه، لایه ای دیگر و در پی هر ژرفا، مجال دیگری برای کاوش و استخراج داشته باشد و البته قرآن به فرموده امام صادق(ع) از چنین خصلتی برخوردار است:

«ان رجلاً سأل أبا عبد الله(ع) ما بال القرآن لا يزداد على النثر و الدرس الا غضاضة؟ فقال: ان الله تبارك و تعالی لم يجعله لزمان دون زمان و لناس دون ناس، فهو في كل زمان جديد و عند كل قوم غضّ الى يوم القيامة.»^۷

مردی از امام صادق پرسید: چه سری در قرآن است که با نشر و تعلیم و تعلّم، جز شادابی و شکوفایی چیزی بدان افزوده نمی شود؟

امام(ع) فرمود: بدان خاطر که خداوند متعال، قرآن را تنها برای یک روزگار و برای گروه خاصی از مردم قرار نداده است، از این رو، قرآن در هر زمان جدید و تازه می باشد و تا روز قیامت، نزد ملت‌ها و جوامع، با طراوت و شکوفاست.

ضرورت استمرار پژوهش، در ژرفای وحی و علوم اسلامی

توجه به آیات و روایات فراوان در زمینه حیات جاودان قرآن و قدرت پاسخگویی آن به نیازهای هر ملت و نیز ایمان به حقانیت این آیات و روایات این نکات را مورد تأیید قرار می دهد:

الف. تلاشها و کوششهایی که تا کنون از سوی نسلهای پیشین درباره قرآن صورت گرفته، در اوج ارجمندی، نمی تواند برای نسل حاضر قانع کننده باشد و نباید بدانها بسنده کرد.

ب. محور نبودن قرآن و پیامهای قرآنی در مباحث انسان شناسی، اخلاق و تربیت، تنظیم روابط فردی و اجتماعی و بسیاری از مقوله های علوم انسانی، خود نشان کم کاری حوزه های اسلامی-چه حوزه های شیعی و چه اهل سنت- و دلیل کم همّتی اندیشمندان جوامع اسلامی در شناخت مفاهیم قرآن و معارف ناب آن است.

ج. قرآن در جامعیت خود، برای هرامت پیام لازم را دارد و این برامتهاست که تلاش کنند تا گمشده های خود را در آن بجویند و نکته های تازه و جدید را از آن استخراج

کنند.

د. امتهای متأخر اگر بخواهند با همان زاویه دیدها و ابزار و روشهای امتهای پیشین به تحقیق در قرآن پردازند و خواستها و نیازهای متقدمان را خواست و نیاز خود تلقی کنند، ممکن است این وسوسه در ایشان راه یابد که دوره معارف وحی سپری شده است! زیرا در این صورت دستاوردهای قرآنی و دینی خود را مطابق با نیازها و واقعیتهای عصر خویش نخواهند یافت! ولی اگر در عین ارج نهادن به تلاشهای صورت گرفته، سعی کنند تا با امکانات و ابزار و روشهای جدید که ره آورد پیشرفتهای تجربی و علمی هر عصر است و با توجه به پرسشهای جدی خود به تفسیر و تبیین قرآن و مفاهیم آن پردازند، شادابی و طراوت و نوری آن را درك خواهند کرد.

لزوم بکارگیری روشهای کارآمد و دقیق

بزرگترین آفتی که در زمینه تحقیقات دینی و اسلامی به چشم می آید و باعث رکود و عدم شادابی این تحقیقات شده است، محدود نگری، نسخه نگاری و یکسویه اندیشی است.

محدود نگری بدان معناست که محقق اسلامی و پژوهشگر قرآنی با اطلاعات و تجربیات و پرسشهای محدود خود به سراغ قرآن و منابع اسلامی می رود، مانند کسی که با ظرفی کوچک در کنار دریایی ایستاده باشد.

نگاه، اندیشه، معلومات، احساس نیاز و شناخت محقق از مسایل جاری زمان و نسل خود، به مثابه ظرفی است که به همراه دارد و بیش از آن نمی تواند از بیکران وحی سود جوید.

مرسوم در حوزه های دینی-چه شیعه و چه سنی- این بوده است که عالمان دین، معمولاً فکر و اندیشه خود را جز به متون قدیمی و دروسی که بعنوان دروس دینی شناخته می شوند معطوف ندارند.

اگر ادبیات فرا می گیرند، ادبیاتی است که پانصد سال پیش تدوین یافته است و اگر منطق و کلام و فلسفه می خوانند نیز!

پژوهشگر قرآنی و محقق اسلامی، ممکن است تصور کند که چون در کنار آبشار عظیم وحی ایستاده، پس دستاورد او نیز عظیم است ولی واقعیت این است که ظرف اندیشه و باور و نگاه او محدودیتی را به همراه دارد که از ساحت پیام وحی به دور است.

اگر سخن از نسخه نگاری به میان آوریم، آن هم خود نمودی از دل‌بستگی به نگاه و دریافت و فهم و نیاز پیشینیان است.

چه بسیار تفاسیر و کتابهای قرآنی که از تفاسیر دیگر نمونه برداری شده و در قطع و شکل دیگری و به نام محقق و مفسر جدیدی به ثبت رسیده است!

این گونه نمونه برداریها و نسخه نویسیها، گاه ضروری است، زیرا ممکن است نویسنده پیشین، در انشا و بیان و سبک بیان مطالب و ارائه نکته ها، ذوق و سلیقه زمان و نیاز امت را در نظر گرفته باشد و نویسنده جدید همان مطالب را با بیان شیوه نو و متناسب با نیاز و فهم زمانش ارائه کند. ولی زمانی هم، چنین حرکتی مایه تصلب و جمود بر فهم و باور گذشتگان و چشم فرو بستن از نیازها و پرسشهای واقعی است.

از دیگر پیامدهای منفی و نمودهای محدود نگری، یکسویه اندیشی و بی‌اعتنایی و بی‌اعتمادی به سایر انظار و تجربه‌ها و دستاوردها است.

چه بسا عالمان و محققانی که در خلوت تنهایی خود دهها سال از عمر خویش را به اجرای یک پروژه تحقیقاتی اختصاص داده‌اند، ولی به دلیل نقص در اصل طرح یا شیوه اجرا، انباری از یادداشتهای بی‌سروسامان از خویش بر جای نهاده‌اند!

چه بسیار کتابهایی که نویسنده آن، اگر در ضمن تحقیق، به مشاوره با دیگران و کمک‌گیری از آنان اهتمام می‌ورزید، مطالبی عمیق‌تر و سنجیده‌تر می‌نوشت! ولی کم نیستند کسانی که نه تاب نقد دارند و نه دیگران را به حساب می‌آورند و تنها نتیجه این روش و منش آنان ارائه کارهایی محدود و کم‌برد و تنک مایه است!

پژوهشگران اسلامی و محققان معارف قرآن، اگر برآستی در صدند تا گامی بایسته در طریق فهم و تبیین کلام وحی بردارند و قرآن را آن گونه که باید در متن زندگی امت اسلامی جاری سازند، باید نخست، این آفتها را از دامان خویش بزدايند.

نخست، زمان، نیازها و امکانات و روشهای جدید را بشناسند و با دستاوردهای علمی در زمینه علوم انسانی، آشنایی بیشتری کسب کنند و سپس اساس تلاش خود را بر پژوهشهای گروهی و سازمان یافته و جامع نگر بگذارند.

آگاهی از دستاوردهای علمی، اگر راهگشای فهم برخی حقایق نباشد، دست کم مطرح کننده سؤالات جدید و گشاینده منظرهای نوین برای تحقق و تفکر است. منظرهایی که خواه ناخواه نسل جدید با آنها روبروست، چه محقق قرآنی

بدانها پردازد یا با آنها بیگانه باشد!

این نگاه عالمانه، آنگاه به کمال می رسد که از محدوده ذهن و سلیقه و برداشت یک نظر، فراتر رود و به پژوهشهای جمعی راه یابد.

رشد فرهنگی و اجتماعی، مستلزم پژوهشهای گروهی

بکارگیری ضوابط و روش تحقیقات جمعی، خود از نموده‌های رشد فرهنگی و اجتماعی و از نشانه‌های شکوفایی تمدن یک ملت است.

مستند ساختن این ادعا به نمونه‌های تاریخی، خود نیازمند مجالی دیگر است ولی نگاهی اجمالی به فرهنگ ملل می نمایاند که در دوره رکود و سستی فرهنگ یک ملت، همیشه کارها به صورت فردی ارائه می شود، چه کارهای اقتصادی و اجتماعی و چه علمی و پژوهشی. ولی آنگاه که جامعه قدم در میدان شکوفایی اقتصادی و فرهنگی می گذارد، کارگاههای عظیم اقتصادی در یک سو و مؤسسات و مجامع علمی و فرهنگی در سوی دیگر پدیدار می شود.

انزوا، تک اندیشی و در خود فروشدگی از آثار یأس و سرخوردگی و فقر و بی نشاطی است. نگاهی به تاریخ جوامع اسلامی نیز همین واقعیت را می نمایاند.

هرگاه جامعه اسلامی رشد فرهنگی و اقتصادی و استحکام اجتماعی داشته است، مراکز علمی رونق گرفته و کاوشهای فراگیر صورت پذیرفته و در پرتو تلاشهای جمعی، آثار گرانبه و عظیمی شکل گرفته و برجای مانده است. مجموعه‌های بزرگ حدیثی در میان اهل سنت، مانند:

الجامع الصحیح، تألیف محمد بن اسماعیل بخاری (م ۲۵۶ هـ) صحیح مسلم بن حجاج نیشابوری (م ۲۶۱ هـ) سنن بان ماجه (م ۲۷۳ هـ) جامع تألیف ترمذی (م ۲۷۹ هـ) سنن ابی داود (م ۲۷۵ هـ) و سنن نسائی (م ۳۰۳ هـ) چنانکه مشهود است در فاصله نیم قرن تدوین و گردآوری شده است.

بی تردید، شکل گیری این مجموعه‌های بزرگ حدیثی بدون فراهم بودن زمینه‌های فرهنگی و بدون وجود مجتمعات علمی و حضور دین پژوهان رخ نمی نمود. مشایخ اجازات و شاگردان هر راوی، خود گواه بر این ترابط علمی و فرهنگی است.

واژ پس این گردآوری حدیث و تلاش جمعی برای حفظ و نشر روایات بود که تفسیر روایی شکل گرفت و تفاسیر جامعی - نسبت به آنچه تا آن زمان تدوین شده بود -

نوشته شد. مانند: ابن ماجه(م ۲۷۳هـ) وابن جریر طبری(م ۳۱۰هـ) و...^۸
در میان شیعه نیز همین روند مشهود است.

با توجه به مضیقه های فراوان سیاسی و اجتماعی که برای شیعه در قرون نخستین وجود داشت هر زمان که اندک مجالی برای تجمع و شکل گیری محافل علمی فراهم می شد، شیعه حداکثر استفاده را می برد و با اشتیاق فراوان به ثبت و ضبط احادیث و نشر و تدوین علوم می پرداخت. شیعه با حدود نیم قرن فاصله، فرصت یافت تا نخستین مجموعه بزرگ حدیثی را با نظم منطقی و ابواب سازمان یافته تدوین کند.

ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی، شیخ مشایخ شیعه و رئیس محدثین امامیه(م ۳۲۹هـ) کتاب حدیثی کافی را که حاوی شانزده هزار و یکصد و نود و نه حدیث می باشد تدوین کرد. این گام عظیم فرهنگی، نمی توانست یک تنه و در انزوا صورت گیرد، چرا که تدوین چنین مجموعه ای نیازمند همیاری اصحاب بود و این همیاری و تجمع زمینه های مناسب فرهنگی و اجتماعی را می طلبد و شواهد گویای این واقعیت است که در عصر کلینی(ره) و در محیط زندگی او تفاهم و تسالم اجتماعی میان امامیه و اهل سنت حاکم بود تا آنجا که فریقین به آرا و انظار او مراجعه داشتند و بدینجهت او نخستین کسی بود که در میان مسلمانان به «ثقة الاسلام» ملقب شد.

پس از وی شیخ صدوق (ابوجعفر محمد بن علی بن حسین م ۳۸۱هـ) دومین مجموعه بزرگ حدیثی شیعه را پی ریخت و کتاب «من لایحضره الفقیه» با ۵۹۶۳ حدیث را تدوین کرد. از جمله قرائنی که مساعدت زمینه های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی را در عصر او می نمایاند، مشایخ اوست که نزدیک به دویست تن دانسته شده اند. وی نزد آل بویه محترم می زیست و رکن الدوله و وزیر او صاحب بن عباد او را گرامی می داشتند. این چنین بود که صدوق(ره) عیون اخبار الرضا را به نام صاحب بن عباد نوشت و در برخی مواضع کتب خود یادی از مباحثات خویش در مجلس رکن الدوله به میان آورده است.

کتاب امالی صدوق خود نشان دیگری از محافل جمعی و گروهی وی در نشر و ثبت فرهنگ شیعی است و تعدد کتابهای وی و وزانت و دقت محتوای آنها، چونان اکمال الدین، معانی الأخبار، کتاب التوحید، ثواب الأعمال، علل الشرایع، خصال و اعتقادات او همه، و همه، گواه برخورداری از همیاری عالمانی است که به عنوان مشایخ یا شاگردان، او را در تدوین و نشر معارف اسلامی و قرآنی مدد داده اند.

تدوین مجموعه های بزرگ حدیثی، زمینه ای شد برای ظهور و بروز نخستین تفسیر مهم شیعه، یعنی تفسیر تبیان که به وسیله ابو جعفر محمد بن الحسن بن علی الطوسی، شیخ الطائفة (م ۴۶۰ هـ) به رشته تحریر درآمد.

مشایخ اجازات او را حدود ۳۸ تن و شاگردان مبرز نامدارش را که از وی نقل حدیث کرده اند، ۳۴ تن یاد کرده اند و مجلسی، مجتهدان و شاگردان شیعه او را بالغ بر سیصد نفر دانسته است.^۹

توجه به حجم بسیار عظیم تألیفات شیخ الطائفة، ابو جعفر طوسی که شامل بیست جلد تفسیر تبیان، و کتابهای مهم روایی تهذیب با بیش از ۱۳۵۹۰ حدیث و استبصار با ۵۵۱۱ حدیث و کتابهای عظیم فقهی مبسوط، خلاف و نهاییه و کتاب رجال الفهرست و دهها کتاب دیگر، به روشنی گواهی می دهد که چنین حرکت عظیم علمی و خدمت فرهنگی، نمی توانسته است حرکتی فردی باشد. راز اینهمه موفقیت را می بایست در شرایط مساعد اجتماعی - فرهنگی و همیاری علمی و حرکت گروهی اصحاب امامیه دانست.

نکته ای که در اینجا مجال پرسش دارد این است که چرا در این کتابها، معمولاً نام محققان همراه و مشاوران و همیاران نیامده است؟

پاسخ این است که شواهد نزدیک به زمان ما نیز نشان می دهد که در گذشته، آوردن نام همه کسانی که در شکل گیری یک اثر علمی و فرهنگی دخیل بوده اند، مرسوم نبوده است و چه بسا استاد، که محور اصلی آن تلاش علمی بوده، چنان برتری و درخشندگی داشته است که شاگردان و همیارانش، توقعی نداشته اند نامشان در کنار نام استاد، یاد شود. زیرا در بسیاری از این آثار، اهمیت اصلی، انتخاب و گزینش صحیح و توضیح و تبیین نهایی بوده که بوسیله استاد صورت می گرفته است.

گواه این ادعا، کتاب عظیم بحار الانوار است که در پرتو همت و نظارت علامه محمد باقر مجلسی (م ۱۱۱۰ هـ) شکل گرفته است. در حالی که به تصریح خود وی، یارانی او را در گردآوری و تألیف آن کتاب گرانسنگ یاری داده اند.

علامه مجلسی (ره) در مقدمه بحار تنها اشاره به این یاران دارد بی آن که از ایشان نام

برد، او می نویسد:

«ولقد ساعدنی علی ذلک جماعة من الاخوان، ضربوا فی البلاد لتحصیلها و

طلبوها فی الاصقاع...»^{۱۰}

برخی از محققان، نام شاگردان علامه را که در تدوین و گردآوری احادیث بحار، وی را یاری داده‌اند چنین یاد کرده‌اند:

۱. آمنه خاتون، خواهر علامه
۲. امیر محمد صالح خاتون آبادی
۳. میرزا عبدالله بن میرزا عیسی بیک اصفهانی
۴. میرزا عبدالله بن نورالدین بحرینی
۵. سید نعمه الله جزائری

در این زمینه دو نویسنده نیز کار ثبت احادیث و بیانات را بر عهده داشته‌اند.^{۱۱}

سید محسن (ره) الله در کتاب اعیان الشیعه می‌نویسد:

«ولایحقی انه کان له کتاب یدلهم علی مواضع ما یرید نقله فینقلونه فیکون له الاختیار

و الترتیب وعلیهم النقل غالباً...»^{۱۲}

کار نقل و گزارش احادیث به یاران علامه وانهاده شده و تصمیم نهایی در انتخاب و

گزینش بر عهده خود وی بوده است.

در حوزه معارف اسلامی نمونه‌های بسیار دیگری وجود دارد که به همت جمع محققان سامان یافته است. هرچند متأسفانه، کار جمعی سیره فراگیر عالمان و محققان اسلامی نبوده است.

«رسائل اخوان الصفا» که در قرن چهارم هجری نگارش یافته از جمله کارهایی است که به وسیله گروه اندیشمندان تدوین شده است، تفاوت این کتاب با سایر کارهای جمعی، در این است که محققان در سطح علمی نزدیک به هم قرار داشته و به دلیلی که چندان روشن نیست، نام هیچکدام از آنان به عنوان نویسنده کتاب، در خود کتاب نیامده است.

در این کتاب، پنجاه و دو رساله در باره ریاضیات و مباحث عقلی و حکمی و معرفت دینی فراهم آمده است که در نوع خود هم از نظر محتوا و هم از نظر شیوه دیالوگی بیان مطالب، نو و بدیع بوده است.

هرچه به زمان حاضر نزدیک می‌شویم، نمونه کارهای جمعی فراوانتر و چشمگیرتر می‌باشد به طوری که در دهه‌های اخیر، دهها نمونه از کارهای عظیم علمی از این دست را می‌توان نام برد.

روشن بین و جامع نگر مرحوم آیت الله العظمی بروجردی گردآوری شد. ایشان معتقد بود:

«نواقصی چند، از جهت تقطیع احادیث و غیره در کتاب وسائل الشیعه رخ داده که اگر آن نواقص را رفع کنیم، در امر استنباط و اجتهاد، بهتر و سریع تر پیش می‌رویم...»^{۱۲} گروهی از شاگردان ایشان، اظهار آمادگی برای انجام این کار کردند و زیر نظر ایشان کار شروع شد و به پایان رسید. انجام این کار حدود ده سال طول کشید و به همت و کوشش حدود بیست نفر از فضلا و اساتید، کتاب شریف جامع احادیث الشیعه تدوین و تنظیم شد.^{۱۳}

«معجم الرجال» آیت الله العظمی خوئی نیز از دیگر کارهای بزرگ حوزوی است که فضلا و اساتید حوزه با همت و همدلی، آن را سامان داده‌اند.

و در حوزه معارف قرآنی، تفسیر نمونه، حرکتی ارزنده و چشمگیر به شمار می‌آید که از آغاز تا فرجام آن، صبغه کار جمعی و تلاش گروهی را دارد و نمونه‌ای است از کارهای موفق جمعی در حوزه‌های علمیه.

امتیاز موارد یاد شده اخیر، در این است که اصل طرح و برنامه و اجرای آن از آغاز تا فرجام در قلمرویی صورت گرفته است که کمتر به کار جمعی اهتمام داشته‌اند. و گرنه در سایر مجامع علمی و در زمینه‌های دیگر، چون تدوین دائرة المعارف و معاجم حدیثی و لغوی، کارهای جمعی به وفور صورت گرفته است و می‌گیرد.

اهمیت کار جمعی و تحقیقات موضوعی و جامع نگر قرآنی

چنانکه اشارت رفت، پژوهش گروهی نیاز به دو پیش زمینه دارد:

۱. آمادگی محیط سیاسی و اجتماعی

۲. رشد فرهنگی و احساس تفاهم علمی

زیرا اگر محیط اجتماعی نابسامان و یا در تعارض با اندیشه‌های دینی باشد، مجامع علمی و محافل دینی از هم می‌پاشد و اندیشه‌های مکتبی و فرهنگی، مجال تعامل و تفاهم نمی‌یابد. و اگر رشد فرهنگی نباشد، خودخواهی، کوتاه نظری، تفاخر و منیت، مانع آن خواهد بود که کسانی حاضر به مساعدت دیگران شوند و توان خود را در جهت تقویت کار و فکر دیگران صرف نمایند.

اگر فرهنگ تفاهم و همکاری و اشتیاق به دانش و تعالی نباشد، محقق به کار

انفرادی ضعیف خود بیشتر دلخوش خواهد بود تا کار جمعی توانمندی که نام و یاد او چندان در آن انعکاس نیابد.

اگر جامعه علمی از اخلاق و بینش لازم برخوردار نباشد، جمود، تصلب و بساطت فکر مانع آن خواهد شد تا در جمع، سخن دیگران را بشنود و نقدها را بپذیرد! به هر حال در شرایط کنونی جامعه اسلامی، احساس می شود که شرایط اجتماعی و فرهنگی برای روی آوری هر چه بیشتر به حرکت های جمعی و جامع نگر فراهم است. اصحاب تحقیق همپای اهتمام به ارائه اندیشه های نوین، با پذیرش کارهای گروهی، باید به رشد و تربیت نیروهای جدید همت گمارند.

بی شک آثار مثبت تلاش های گروهی، همیشه متوجه نیروهای کارآموز و تحت تعلیم نیست بلکه عناصر محوری و کارآموده نیز، از انظار و توان نیروها بهره مند شده و سرعت و دقت و جامع نگری را شاهد خواهند بود. و چنانچه پژوهش گروهی به وسیله یاران هم سطح صورت گیرد، هم اندیشی، مذاکره و مباحثه و جرح و تعدیل هر مبحث، بر غنای بحث خواهد افزود و از ضعفها و یک سویه نگریها خواهد کاست. در کنار همه این مزایا، در تعامل اندیشه ها و تضارب آرا، نکته های بدیع رخ می نماید و طرحها و پیامهای جدیدی جان می گیرد.

چکیده سخن

ژرفای پیام وحی و غنای بی پایان قرآن از یک سو و نیاز متزاید امت اسلامی و سایر ملت ها به هدایتها و اشارتهای کلام الهی از سوی دیگر و نقش بارز تلاش های جمعی و جامع نگر و پردازش تخصصی به موضوعات دینی و معارف الهی از سوّم سو، می طلبد که عالمان دینی و مجامع علوم اسلامی، بر اصالت قرآن در تحقیقات و پژوهش های خود تأکید ورزند و باور دارند و اذعان کنند که:

دستیابی به این ژرفا و آن اوج، بیش از هر زمان دیگر نیازمند به تلاش جمعی و بکارگیری توانها و استعداد های سازمان یافته و جهت دار است و بی این اهتمام، امید نمی رود که گامی در خور و بایسته برداشته شود.

مجله پژوهش های قرآنی که اکنون دوّمین شماره آن را شاهد هستید، با اذعان به این حقایق، اساس کار خود را بر استفاده از تلاش های گروهی و نیز پژوهش های موضوعی نهاده است. هر چند، در بخش پژوهش های آزاد، از تحقیقات فردی محققان نیز سود

خواهد جست. خدای را شاکریم که اهل نظر، عزممان را ستودند و با لطف و بزرگواری بایسته‌ها را یادآورمان شدند.

بدان امید که خداوند وحی، برتوان و تلاش محققان و کاوشگران معارف قرآنی بیفزاید و توان و عزممان را در فهم و نشر آن فزونی بخشد.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

۱. کلینی، کافی، ج ۲، ۵۹۹
۲. نهج البلاغه ۷۵
۳. سوره نحل آیه ۸۹
۴. علامه مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۲ ص ۸۱
۵. سوره سبأ آیه ۲۸
۶. عیاشی، تفسیر عیاشی، ۱۰/۱
۷. علامه مجلسی، بحار الانوار ۲۸۰/۲
۸. خرمشاهی، قرآن پژوهی، ۱۴۷
۹. یادنامه شیخ طوسی، ۱۷۹
۱۰. علامه مجلسی، بحار الانوار، ۳/۱
۱۱. مقدمه معجم بحار، ۹۹/۱
۱۲. سید محسن امین، اعیان الشیعه، ۱۸۴/۹
۱۳. مجله حوزه شماره ۴۳-۴۴، ۲۷۹